

УДК 159.9.075

**САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

кандидат психологічних наук, доцент, Столярчук О.А.

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна, Київ

Проаналізовано результати дослідження впливу самоактуалізації особистості на її професійне становлення під час фахового навчання. Емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу про впливовість самоактуалізації майбутніх фахівців як дієвого чинника становлення їх особистості під час професійного навчання. Встановлено позитивну тенденцію зростання показників самоактуалізації студентів упродовж їх фахового навчання. Диференціація динаміки самоактуалізації студентів різних спеціальностей показала, що найвищий середній рівень самоактуалізації характерний для майбутніх психологів, найнижчий – майбутніх учителів. Зафіксовано необхідність гармонізації самоактуалізації студентів у їх навчально-професійній діяльності.

Ключові слова: особистість, самоактуалізація, студент, майбутній фахівець, професійне становлення, фахове навчання.

PhD in Psychological Sciences, Olesia Stoliarchuk Self-actualization as a factor of future specialist' personality becoming / Boris Grinchenko Kyiv University, Ukraine, Kyiv

The research results of influence of a self-actualization on students' professional becoming were analyzed. Self-actualization is impact factor of students' professional becoming, it was proved. Positive trend of growth indicators of students' self-actualization during their professional studying was found. Differentiation of the dynamics of students' self-actualization was done. The highest level of self-actualization was found in future

psychologists. The lowest level of self-actualization was found in future teachers. The need of improvement of students' self-actualization was proved.

Key words: personality, self-actualization, student, future specialist, professional becoming, professional studying.

Вступ. В умовах нестабільності сучасного вітчизняного суспільства особистість має покладатись в першу чергу на внутрішні ресурси. Відповідальне й активне ставлення особистості до формулювання і досягнення життєвих цілей стає підґрунтям для її успішного самовизначення та самореалізації. Збалансованість цілепокладання, особистісних ресурсів і потенціалу Я-концепції свідчить про гармонійність психологічного здоров'я людини.

Студентство як важливий етап становлення особистості майбутнього фахівця випробовує та кристалізує потенціал своєї суб'єктності. Фахове навчання повинно стати платформою для самоактуалізації особистості студента, забезпечити апробацію його професійного самовизначення. Актуальність дослідження самоактуалізації студентів зумовлена стратегічними завданнями підготовки фахівців, які є не тільки конкурентоспроможними на ринку праці, але й володіють стійкою громадською позицією, готові до особистісно-професійної самореалізації і відповідальної побудови власного життя в потоці суспільних трансформацій. Прикладний аспект дослідження виявляється у конкретизації впливу самоактуалізації особистості на її професійне становлення під час фахового навчання з метою гармонізації цього впливу.

Наукове утвердження поняття самоактуалізації особистості пов'язане з розробкою ідей гуманістичної психології та роботами таких персоналій, як К. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл,

Е. Фромм, К. Хорні, Е. Шостром. Засновник гуманістичної психології Абрахам Маслоу визначає самоактуалізацію як «...прагнення людини актуалізувати те, що міститься в ній в якості потенцій. Цю тенденцію можна назвати прагненням стати тією людиною, якою вона може стати, досягнути вершини свого потенціалу» [1, с. 494].

Надалі самоактуалізація як дефініція потрапила у фокус наукових розвідок ряду вітчизняних і російських вчених, як-то К.О. Абульханової-Славської, Л.І. Анциферової, Б.Г. Ананьєва, О.Г. Асмолова, Г.О. Балла, Б.С. Братуся, І.С. Булах, Л.М. Карамушки, О.М. Кокуна, С.Д. Максименка, І.П. Манохи, В.О. Моляко, А.О. Реана, В.В. Русової, Ю.О. Приходько, О.Г. Солодухової, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, М.Г. Ткалич, Н.В. Чепелєвої та ін. Проблема самоактуалізації студентів висвітлюється українськими та російськими вченими С.А. Богомазом, Л.П. Бутузовою, Г.Б. Варіною, Ю.Г. Долинською, А.В. Забеліною, Л.М. Кобильнік, О.В. Макаренко, В.І. Маркеловим, Г.І. Медніковою, Г.К. Радчук, Т.М. Соломкою, Т.Л. Смірноюю, Н.В. Старинською, А.В. Шилакіною, А.С. Харченко тощо.

Вивчаючи взаємозв'язок самоактуалізації й індивідуально-особистісних властивостей студентів, російський вчений В.І. Маркелов наголошує на вагомому значенні самоактуалізації для фахового становлення особистості. Безперечно слушною є його думка, що для майбутніх фахівців (психологів, учителів, соціальних педагогів та інших), чия професійна діяльність пов'язана з наданням допомоги людям, значущості набувають такі характеристики, як здатність брати на себе відповідальність, креативність, рефлексивність, уміння працювати в колективі, готовність для подальшого саморозвитку й самовдосконалення. Ці якості найбільш повно виявляються в особистості, яка розкрила власний внутрішній потенціал, – особистості, яка самоактуалізується [2].

Українська дослідниця Г.І. Меднікова встановила суттєвий багатогранний зв'язок між структурою і змістовими особливостями ставлення до себе та самоактуалізацією студентів. Змістовний аналіз компонентів ставлення до себе засвідчив, що за наявності у структурі самоствавлення певних бар'єрів самоактуалізації присутні і такі особливості самоствавлення, які можуть пригнічувати потенціал подальшого особистісного зростання і самоактуалізації. Водночас, у структурі самоствавлення студентів з більш вираженою тенденцією до самоактуалізації присутні характеристики, які у подальшому можуть сприяти гальмуванню процесу самоактуалізації [3, с. 205].

Ряд наукових досліджень присвячені вивченню рівня та динаміки показників самоактуалізації студентів під час їх фахової підготовки. Зокрема українська вчена Г.К. Радчук під час здійснення емпіричного дослідження студентів – майбутніх фахівців гуманітарної сфери виявила середній рівень реалізації їх прагнення до самоактуалізації [4, с. 96]. Не надто оптимістично виглядають й показники ціннісних і поведінкових аспектів самоактуалізації, діагностовані психологом А.В. Забєліною щодо російських студентів. За даними дослідниці, блок цінностей, представлений шкалами «Ціннісна орієнтація» і «Гнучкість поведінки» показав, що близько половини опитаних мають низький рівень самоактуалізації: за першою шкалою 46% студентів не поділяють цінності особистості, що самоактуалізується, та лише 15% опитаних є близькими цінності самоактуалізації. За другою шкалою 43% респондентів мають низький рівень гнучкості поведінки, натомість лише 16% студентів здатні реалізувати цінності самоактуалізації у власній поведінці [5].

У контексті проблеми динаміки рівня самоактуалізації студентів упродовж їх фахового навчання заслуговує на увагу дослідження російської вченої А.В. Шилакіної, яка дещо патетично наполягає, що в

останні два роки навчально-професійної діяльності студентів-психологів їх головною інструментальною цінністю і сенсом життя є професійна самоактуалізація, котра набуває особливої значущості в зв'язку з самовизначенням на ринку праці [6]. Нам видається доречним з'ясувати, простежується ця тенденція у студентів магістратури чи стосується лише випускників-бакалаврів. Також важливим прикладним завданням постає встановлення впливу самоактуалізації майбутніх фахівців на їх загальний рівень і парціальні прояви професійного становлення.

Метою статті є висвітлення й аналіз результатів дослідження впливу самоактуалізації студентів на їх професійне становлення під час фахового навчання. Відповідно до мети постають завдання: 1) розкриття динаміки показників самоактуалізації студентів соціономічної сфери, 2) висвітлення результатів виявлення зв'язків самоактуалізації студентів з рівнем і компонентами їх професійного становлення.

Гіпотезою дослідження постала теза, що самоактуалізація майбутніх фахівців є дієвим чинником становлення їх особистості під час професійного навчання. У процесі емпіричного дослідження використовувались такі методи, як тестування (опитувальник «САТ» для визначення показників самоактуалізації [7] та психодіагностична методика «Рівень і тип професійного становлення студентів» [8]), кореляційний і дисперсійний аналіз для виявлення взаємозв'язків і впливовості самоактуалізації у процесі фахового становлення особистості. Вибірку становили 589 студентів 1-6 курсів трьох спеціальностей – майбутніх педагогів, психологів і юристів.

За результатами тестування встановлено загальну тенденцію зростання показників самоактуалізації студентів упродовж їх фахового навчання. Найвищий середній рівень самоактуалізації виявлено у майбутніх психологів, найнижчий – у майбутніх учителів (табл. 1).

Майбутні юристи відобразили досить чітку тенденцію лінійного зростання показників самоактуалізації впродовж фахового навчання, натомість динаміка самоактуалізації студентів, які здобувають психологічний і педагогічний фах, відображає суперечливий характер становлення цієї цінності.

Таблиця 1

Динаміка показників самоактуалізації студентів

Спеціальність	Показники (у балах)					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Педагогіка	49,91	59,80	51,83	52,40	49,14	51,11
Правознавство	53,42	56,92	56,14	58	58,50	58,76
Психологія	55,40	52,48	54,47	52,59	55,33	60,77

Половина студентів-психологів першого курсу вже є носіями високого рівня самоактуалізації, однак другий, четвертий і п'ятий курси їх навчання характеризуються суттєвим зменшенням вибірки (табл. 2). Зафіксована несприятлива тенденція розподілу показників самоактуалізації на випускному четвертому курсі, де менше третини студентів-психологів є носіями високого рівня. Натомість навчання у магістратурі суттєво покращує ситуацію, стаючи полігоном для самоактуалізації студентів у навчально-професійній діяльності.

Таблиця 2

Показники самоактуалізації майбутніх психологів (n=183)

Рівні	Кількість носіїв (у %)					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Високий	50	30	47	31	33	69
Середній	20	27,5	22	21	40	24
Низький	30	37,5	28	41	20	7
Псевдосамоактуалізація	0	5	3	7	7	0

Дослідження виявило тенденцію зростання вибірки носіїв високого рівня самоактуалізації упродовж фахового навчання майбутніх юристів

(табл. 3). Також сприятливою платформою для їх самореалізації постає навчання у магістратурі, хоча випускний шостий курс характеризується деяким погіршенням ситуації за рахунок зменшення носіїв високого рівня самоактуалізації та збільшення кількості студентів з низьким рівнем.

Таблиця 3

Показники самоактуалізації майбутніх юристів (n=168)

Рівні	Кількість носіїв (у %)					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Високий	37	42	40	45	60	48
Середній	37	35	34	30	25	28
Низький	26	19	21	20	15	19
Псевдосамоактуалізація	0	4	5	5	0	5

Проблеми професійного становлення майбутніх учителів віддзеркалились і на показниках їх самоактуалізації у навчально-професійній діяльності (табл. 4). Лише близько третини першокурсників засвідчили високий рівень самореалізації, і ці показники є стабільними щодо всього фахового навчання майбутніх учителів, включаючи й магістратуру. Трохи оптимістичніше виглядає ситуація на другому році навчання, але згодом вона нівелюється.

Таблиця 4

Показники самоактуалізації майбутніх учителів (n=238)

Рівні	Кількість носіїв (у %)					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Високий	29	51	34	33	31	33
Середній	28	21	25	25	31	34
Низький	43	22	39	42	38	33
Псевдосамоактуалізація	0	6	2	0	0	0

Застосування кореляційного аналізу уможливило виявлення зв'язків між самоактуалізацією студентів і психологічними аспектами їх професійного становлення. Зокрема, встановлено пряму кореляцію

самоактуалізації з загальним рівнем професійного становлення студентів ($r=0,283^{**}$, де r – значення коефіцієнту Пірсона, статистична значущість: « ** » – $p \leq 0,01$; « * » – $p \leq 0,05$). Також виявлені стійкі зв'язки між самоактуалізацією й окремими компонентами професійного становлення особистості на етапі її фахового навчання, зокрема з цільовим компонентом ($r=0,161^{**}$), ресурсним компонентом ($r=0,319^{**}$) та Я-концепцією ($r=0,286^{**}$). Встановлено пряму кореляцію між самоактуалізацією студентів і такими компонентами їх професійної самооцінки результату, як самооцінкою фахових переконань та самооцінкою професійно значущих особистісних якостей ($r=0,095^{*}$ та $r=0,087^{*}$). Більш значущий зв'язок зафіксовано щодо самоактуалізації майбутніх фахівців і рівня сформованості їх професійного Я-образу ($r=0,149^{**}$).

Підтвердило гіпотезу дослідження й застосування дисперсійного аналізу, за даними якого самоактуалізація студентів є суттєвим чинником їх професійного становлення ($F=1,757^{**}$, де F – значення коефіцієнту Фішера, статистична значущість: « ** » – $p \leq 0,01$). Встановлено, що впливовість самоактуалізації студентів розповсюджується й на формування парціальних компонентів їх професійного становлення, зокрема цілей і мотивації ($F=2,086^{**}$), ресурсів ($F=3,806^{**}$) та Я-концепції ($F=3,534^{**}$).

Висновки. Теоретичний аналіз наукових джерел підтвердив тезу про значущість самоактуалізації студентів для успішності їх навчально-професійної діяльності. Емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу про впливовість самоактуалізації майбутніх фахівців як дієвого чинника становлення їх особистості під час професійного навчання. Встановлено позитивну тенденцію зростання показників самоактуалізації студентів упродовж їх фахового навчання. Виявлено відмінності динаміки самоактуалізації студентів різних спеціальностей.

Найвищий середній рівень самоактуалізації виявлено у майбутніх психологів, найнижчий – у майбутніх учителів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні зв'язків самоактуалізації студентів з іншими чинниками їх професійного становлення.

Література:

1. Хьелл Л. *Теории личности (основные положения, исследования, применение)* / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 608 с.
2. Маркелов В.И. *Взаимосвязь показателей самоактуализации и индивидуально-личностных свойств у студентов: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии»* / В.И. Маркелов. – М., 2013. – 23 с.
3. Меднікова Г.І. *Характеристика самоактуалізації студентів з різними варіантами структури ставлення до себе* / Г.І. Меднікова / [Електронний ресурс]: збірник наук. пр.: Психологічні науки. – Т. 2. – Вип. 10 (91). – Режим доступу:
http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/42_6.pdf
4. Радчук Г.К. *Особливості самореалізації особистості студентів в освітньому середовищі вищої школи* / Г.К. Радчук // Психологія і особистість. – 2015. – № 2 (8). – Ч. 2. – С. 85-97.
5. Забелина А. В. *Самоактуализация личности студентов как условие психологического здоровья* / А. В. Забелина / [Электронный ресурс] // Концепт. – 2013. – № 09 (сентябрь). Режим доступа:
<http://cyberleninka.ru/article/n/samoaktualizatsiya-lichnosti-studentov-kak-uslovie-psihologicheskogo-zdorovya>

6. Шилакина А. В. Развитие профессиональной самоактуализации у студентов-психологов в вузе: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07/ Шилакина Анна Васильевна. – М., 2004. – 276 с.
7. Гозман Л. Я. Самоактуализационный тест / Л. Я. Гозман, М. В. Кроз, М. В. Латинская. – М.: Рос. пед. агентство, 1995. – 43 с.
8. Столярчук О. А. Опис та психометричні характеристики психодіагностичної методики «Рівень і тип професійного становлення студентів» / О. А. Столярчук // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: тематичний випуск Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Дод. 1. до Вип. 37. – Т. IV (72). – К.: Гнозис, 2016. – С. 237-251.

References:

1. Khell L. Teorii lichnosti (osnovnye polozheniya, issledovaniya, primeneniye) / L. Khell, D. Zigler. – SPb.: Piter Kom, 1999. – 608 s.
2. Markelov V.I. Vzaimosvyaz pokazateley samoaktualizatsii i individno-lichnostnykh svoystv u studentov: avtoref. dis. na soiskanie uchen. step. kand. psikholog. nauk: spets. 19.00.01 «Obshchaya psikhologiya, psikhologiya lichnosti, istoriya psikhologii» / V.I. Markelov. – M., 2013. – 23 s.
3. Mednikova H.I. Kharakterystyka samoaktualizatsiyi studentiv z riznymy variantamy struktury stavlennya do sebe / H.I. Mednikova / [Elektronnyy resurs]: zbirnyk nauk. pr.: Psykholohichni nauky. – T. 2. – Vyp. 10 (91). – Rezhym dostupu: http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/42_6.pdf
4. Radchuk H.K. Osoblyvosti samorealizatsiyi osobystosti studentiv v osvith'omu seredovyshchi vyshchoyi shkoly / H.K. Radchuk // Psykholohiya i osobystist'. – 2015. – 3 2 (8). – Ch. 2. – S. 85-97.

5. Zabelina A.V. *Samoaktualizatsiya lichnosti studentov kak uslovie psikhologicheskogo zdorovya* / A.V. Zabelina / [Elektronnyy resurs] // *Kontsept.* – 2013. – № 09 (sentyabr). Rezhim dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/samoaktualizatsiya-lichnosti-studentov-kak-uslovie-psihologicheskogo-zdorovya>
6. Shilakina A.V. *Razvitie professionalnoy samoaktualizatsii u studentov-psikhologov v vuze: dis. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.07/ Shilakina Anna Vasilevna.* – M., 2004. – 276 s.
7. Gozman L.Ya. *Samoaktualizatsionnyy test* / L.Ya. Gozman, M.V. Kroz, M.V. Latinskaya. – M.: Ros. ped. agentstvo, 1995. – 43 s.
8. Stolyarchuk O.A. *Opys ta psikhometrychni kharakterystyky psikhodiahnostychnoyi metodyky «Riven' i typ profesiynoho stanovlennya studentiv»* / O.A. Stolyarchuk // *Vyshcha osvita Ukrayiny u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvitr'oho prostoru: tematychnyy vypusk Humanitarnoho visnyka DVNZ «Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Hryhoriya Skovorody»: zb. nauk. pr. – Dod. 1. do Vyp. 37. – T. IV (72).* – K.: Hnozys, 2016. – S. 237-251.